

PM om preliminär naturbedömning för planområde för Hemmesta vattentorn på Hemmesta 11:413

Bakgrund

En detaljplan för ett vattentorn ska tas fram på Hemmesta 11:413. Förslag till utveckling och val av lokalisering är i enighet med kommunens förslag till ny översiktsplan som varit ute på granskning i början av år 2022. Då naturmark behöver tas i anspråk har som första steg i utredningsarbetet detta PM om preliminär naturbedömning tagits fram. PM beskriver preliminärt förutsättningarna på platsen baserat på ett platsbesök (2022-04-19) och tidigare underlag.

Förutsättningar

Planområdet ligger i ett skogsområde på en höjd. Det ansluter till stora sammanhängande skogsområden som en del av ett regionalt spridningssamband för barrskog. Marken består främst av tallhällmark med inslag av blockighet. Förutom tall fanns visst inslag av gran, asp, björk och ek, särskilt i sluttningarna. Skogen har lång kontinuitet och är olikåldrig och luckig. Det finns många solbelysta områden och träd. Flera av träden är gamla vilket är en bristvara i dagens till stor del brukade skogslandskap. Det finns även flera stående döda träd vilket ger substrat som är en förutsättning för många arter. Liggande död ved är också mycket viktigt och förekom i viss mängd. Dessa strukturer i kombination med solbelysning ger förutsättningar åt många naturvårdsintressanta arter.

Senvuxen gammal tall i planområdet. Foto: Marianne Haage.

Den mänskliga påverkan var förutom tecken på de många tecknen på rekreation (stigar, nedskräpning) begränsad till masten med väg samt den röjning som gjorts med anledning av den samt en mindre kraftledningsgata. Se även under *Övrigt* och Figur 5.

En tidigare preliminär bedömning i samband med utredning för förbifart Hemmesta har skattat att området har höga naturvärden. Området är även utpekad som ekologiskt särskilt känsligt (ESKO) i analyser beställda av kommunen (Ekologigruppen 2021). Sådana områden ska enligt Miljöbalken 3 kap. 3§ så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som kan skada naturmiljön.

Under platsbesöket noterades många allmänna arter såsom blåbär, lingon, ljung, renlav, hare, kungsfågel, nötväcka, talgoxe, större hackspett samt fortfarande allmänna men minskande och nu rödlistade arter som kråka och björktrast. De mer naturvårdsrelevanta arterna var talticka som växte på flera gamla tallar i området och hackmärken på grov tall indikerar troligt födosök av spillkråka. Vidare hördes en rovfågel varna men arten kunde inte bestämmas. Dock hittades en så kallad slaktplats där en rovfågel tagit vad som såg ut att ha kunnat varit en fiskmås. Möjligen kan det röra sig om duvhök med tanke på bytets storlek men det är högst osäkert. I eller strax utanför området fanns en klen ek med bohål. Inga ytterligare bon upptäcktes men en noggrannare eftersökning med buffertzonen bör göras.

Gammal tall som står granne med masten i planområdet. Foto: Marianne Haage.

För att få en bild över arter som kan finnas i planområdet gjordes en innan platsbesöket en sökning i artportalen.se. Artportalen är en hemsida som drivs av Sveriges lantbruksuniversitet för inrapportering av artfynd. Tillgängliga data är obalanserade men kan ge en fingervisning om ett områdes artförekomst. Genom att studera vad som rapporterats in på fastigheten och i liknande miljöer i närområdet kan risker för negativ påverkan på skyddade, rödlistade och andra naturvårdsarter uppskattas. Det är ett viktigt komplement till fältbesök då dessa vanligen bara sker under kortare tid

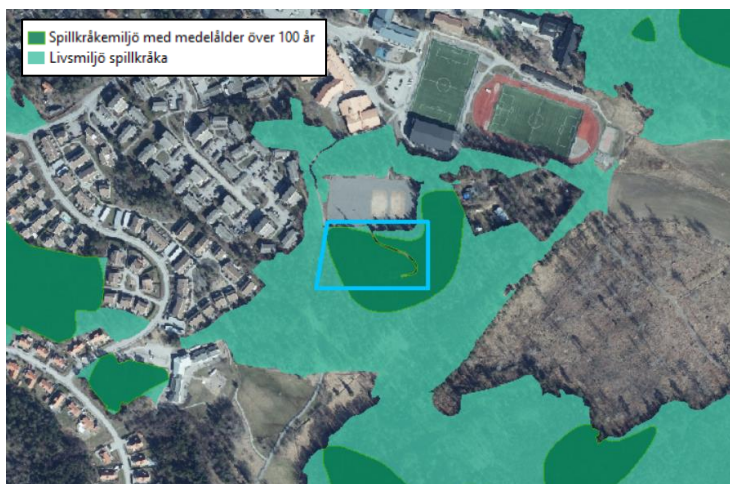
och under en årstid vilket begränsar vilka arter som kan inventeras. I och i nära anslutning till planområdet visade sökningarna på Artportalen på många fynd av skyddade och/eller rödlistade arter (tabell 1) som kan leva i förekommande biotoper i planområdet. Till exempel fåglar med stora revir och krav på gamla träd som duvhök och spillkråka samt orkidén skogsknipprot och den rödlistade svampen tallticka.

Tabell 1. Lista över de arter som har rapporterats in till Artportalen.se i eller omkring det preliminära planområdet för Hemmesta Vattentorn som är rödlistade, nationellt fridlysta och/eller signalarter samt fåglar på fågeldirektivets bilaga 1. Notera att alla vilda fåglar är fridlysta och att enbart fåglar som uppfyller ovanstående dessutom är med på listan med undantag för den tidigare rödlistade och ännu regionalt sällsynta fågeln gröngöling som rapporterats in och tas med på grund av de domslut som fallit under 2021 rörande artens skydd. Artportalen är en hemsida som drivs av Sveriges lantbruksuniversitet för inrapportering av artfynd. Tillgängliga data är obalanserade men kan ge en fingervisning om ett områdes artförekomster. Utöver dessa arter har ett stort antal andra arter rapporterats in. Merparten av observationerna är fåglar men även en orkidé, svampar, lavar och insekter har rapporterats in. Alla arter i listan kommer inte att hittas i naturtypen i planområdet utan är exempelvis förbipasserande. Rödlisteklassernas förkortningar följer här: NT = nära hotad VU = sårbar EN = starkt hotad CR = akut hotad.

Svenskt namn	Latinskt namn	Fågeldirektiv- vet bilaga 1	Nation- ellt frid- lyst	Röd- liste- klass	Signalart	Antal rap- port- eringar
Skogsknipprot	<i>Epipactis helleborine</i>		Ja		Ja	2
Vippärt	<i>Lathyrus niger</i>			NT		1
Gullklöver	<i>Trifolium aureum</i>			NT		1
Ask	<i>Fraxinus excelsior</i>			EN		1
Kattfotslav	<i>Felipes leucopellaeus</i>				Ja	1
Tallticka	<i>Porodaedalea pini</i>			NT		2
Trådticka	<i>Climacocystis borealis</i>				Ja	1
Laxticka	<i>Hapalopilus aurantiacus</i>			NT		1
Skarp dropptaggsvamp	<i>Hydnellum peckii</i>				Ja	1
Fjällig taggsvamp	<i>Sarcodon imbricatus</i>				Ja	1
Granbarkgnagare	<i>Microbregma emarginatum</i>				Ja	2
Vanlig flatbagge	<i>Peltis ferruginea</i>				Ja	1
Ångsmetallvinge	<i>Adscita statices</i>			NT		1
Sexfläckig bastardsvärmare	<i>Zygaena filipendulae</i>			NT		1
Mindre bastardsvärmare	<i>Zygaena viciae</i>			NT		1
Vitkindad gås	<i>Branta leucopsis</i>	Ja	Ja			1
Mindre sångsvan	<i>Cygnus columbianus</i>	Ja	Ja			1
Sångsvan	<i>Cygnus cygnus</i>	Ja	Ja			3
Kricka	<i>Anas crecca</i>		Ja	VU		1
Tornseglare	<i>Apus apus</i>		Ja	EN		12
Strandskata	<i>Haematopus ostralegus</i>		Ja	NT		4
Tofsvipa	<i>Vanellus vanellus</i>		Ja	VU		1
Gråtrut	<i>Larus argentatus</i>		Ja	VU		2
Fiskmås	<i>Larus canus</i>		Ja	NT		3
Havstrut	<i>Larus marinus</i>		Ja	VU		4
Stortom	<i>Gavia arctica</i>	Ja	Ja			1
Fiskgjuse	<i>Pandion haliaetus</i>	Ja	Ja			4
Bivråk	<i>Pernis apivorus</i>	Ja	Ja			2
Kungsörn	<i>Aquila chrysaetos</i>	Ja	Ja	NT		1
Duvhök	<i>Accipiter gentilis</i>		Ja	NT		4
Havsörn	<i>Haliaeetus albicilla</i>	Ja	Ja	NT		11
Spillkråka	<i>Dryocopus martius</i>	Ja	Ja	NT		2
Gröngöling	<i>Picus viridis</i>					3
Pilgrimsfalk	<i>Falco peregrinus</i>	Ja	Ja	NT		1
Kråka	<i>Corvus corone</i>		Ja	NT		8
Gråkråka	<i>Corvus corone cornix</i>		Ja	NT		1
Trädlärka	<i>Lullula arborea</i>	Ja	Ja			2
Backsvala	<i>Riparia riparia</i>		Ja	VU		1
Årtsångare	<i>Curruca curruca</i>		Ja	NT		2
Stare	<i>Sturnus vulgaris</i>		Ja	VU		2
Björktrast	<i>Turdus pilaris</i>		Ja	NT		4
Rödvingetrast	<i>Turdus iliacus</i>		Ja	NT		2
Svartvit flugsnappare	<i>Ficedula hypoleuca</i>		Ja	NT		3
Tallbit	<i>Pinicola enucleator</i>		Ja	VU		2
Grönfink	<i>Chloris chloris</i>		Ja	EN		7
Vanlig groda	<i>Rana temporaria</i>		Ja			7

Värmdö kommun har gjort kommunövergripande kartanalyser på skyddade och rödlistade arter eller artgrupper som är representativa för kommunens naturvärden. Analyserna visar att det inom planområdet finns lämpliga livsmiljöer och spridningsmiljöer för spillkråka och nattskärpa (Figur 2), mindre hackspett och

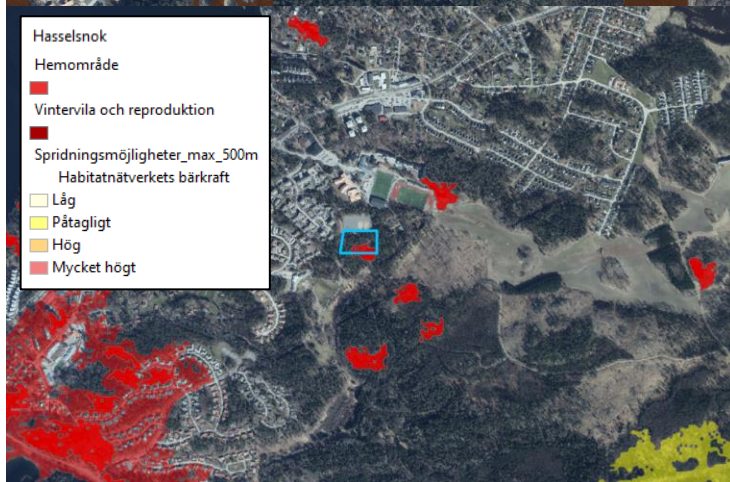
gröngöling (Figur 3) samt hasselsnok (Figur 4). Enligt kartanalyserna är det även ett spridningsstråk och ett riskområde för groddjur. Efter platsbesöket konstaterades dock att risk för påverkan på groddjur torde vara försumbar men eventuella övervintringsplatser i form av död ved bör ändå värnas.

Figur 2 Lämpliga livsmiljöer för den rödlistade **spillkråkan** enligt kartanalyser (Ekologigruppen 2021). **Nattskärra** har inom planområdet ett nästan identiskt resultat och redovisas därför inte separat. Det preliminära planområdet är markerat i ljusblått. Spillkråkan behöver stora sammanhängandes skogar och är främst knuten till gamla träd av arterna tall och asp. Nattskärran trivs i gles solig tallskog men hyggen kan under tidiga år fungera som livsmiljöer ibland. Båda arterna har särskilt starkt juridiskt skydd då de är upptagna på bilaga 1 till EU:s fågeldirektiv.

Figur 3 Lämpliga livsmiljöer och värdeområden för **mindre hackspett** enligt kartanalyser (Ekologigruppen 2021). De mörka områdena är även av betydelse för **gröngöling** som på grund av överlappet inte redovisas separat. Det preliminära planområdet är markerat i ljusblått. Båda arterna har relativt stora revir men är främst beroende av lövträd och kommer troligen inte påverkas mer än marginellt av detaljplanen ifall de nyttjar området. Arterna är inte upptagna på bilaga 1 till EU:s fågeldirektiv men har gynnats i domar under 2021 i Sverige efter en skärpning av tolkningen av artskyddet då EU i en dom kritiserat Sveriges hantering av fåglar. Tolkningen av artskyddet torde dock gälla alla skyddade arter.

Figur 4 Lämpliga livsmiljöer och habitatnätverk för den fridlysta och rödlistade **hasselsnoken** enligt kartanalyser (Ekologigruppen 2021). Det preliminära planområdet är markerat i ljusblått. Arten trivs i solexponerade miljöer som lövskogsbryn, ljungedar och hagmarker samt tallhällmark. Den håller sig gömd till och med när den solar och är mycket svår att upptäcka även av vana inventerare. Det är oklart om hasselsnok faktiskt förekommer på platsen men det kan inte uteslutas. Exploatering och särskilt sprängning är olämpligt i hasselsnokshabitat och kan utlösa förbud enligt artskyddsförordningen om skyddsåtgärder inte vidtas. Hasselsnoken är starkt skyddad och är upptagen på bilaga 4 till EU:s habitatdirektiv.

Påverkan

Planområdet är utsett som ESKO och bedöms preliminärt hysa höga naturvärden. Det hyser även rödlistade arter och sannolikt även skyddade arter. Flera gamla träd förekommer liksom både stående och liggande död ved. En del av de gamla tallarna kan vara över 200 år gamla och räknas då som särskilt skyddsvärda*. Åverkan på sådana behöver samrådas med länsstyrelsen enligt Miljöbalken 12 kap. 6 §. På samma sätt behöver eventuell negativ påverkan på skyddade arter samrådas. I plansammanhang kan ibland frågorna samt eventuella skyddsåtgärder tas upp i samband med samrådet men om inte behöver de samrådas separat.

Flera exemplar av den rödlistade svampen talltunga hittades i planområdet. Svampen växer enbart på gammal tall. Foto: Marianne Haage.

Rödlistning innebär inte juridiskt skydd i sig utan är en expertbedömning på arternas risk att utrotas (nationellt görs bedömningen av Sveriges lantbruksuniversitet). Rödlistade arter bör dock alltid värnas för att bevara den biologiska mångfalden. I juridiska sammanhang kan också hänsyn visas till rödlistningsklass och påverkan kan också ibland räknas som väsentlig ändring av naturmiljön enligt Miljöbalken. Negativ påverkan på *skyddade* arter enligt artskyddsförordningen kan däremot utlösa skarpa förbud för genomförandet av till exempel en detaljplan. Om negativ påverkan kan ske bör skyddsåtgärder vidtas för att förebygga förbud från att utlösas. Dispens kan sökas hos länsstyrelsen men ges restriktivt. Möjligen kan det allmänna intresset i och med vattenförsörjningen räknas som tillräckligt stort i det här fallet men detaljplaner ges annars inte dispens. Skyddsåtgärder i det här fallet bedöms åtminstone vara att anpassa när på året olika åtgärder genomförs men även tekniska anpassningar kring till exempel belysning samt kompensation av miljöer som går förlorade kan bli aktuellt.

Angående artskydd är det bra att känna till att en dom från EU-domstolen i mars 2021 sannolikt innebär att det behövs en skärpning av hur artskyddsförordningen ska tolkas i Sverige då Sverige fick kritik för bristande hantering av artskyddet. Domen förtydligar med hänvisning till EU:s fågeldirektiv att inga individer av fågel (men tolkningen kommer sannolikt även gälla arter i art- och habitatdirektivet) får skadas eller dödas av exempelvis en exploatering vilket är strängare än den tolkning man haft i Sverige. Även om alla vilda fåglar är fridlysta i Sverige och ingen arts häckning får störas till exempel så har hittills de juridiska fallen i domstol hittills främst berört naturvårdsarter.

Ett exempel på en skyddad art som kan drabbas är hasselsnok då den är känslig mot både exploatering och sprängning. Om gamla träd påverkas kan arter beroende av gamla träd påverkas negativt, till exempel spillkråka. Den är även störningskänslig vilket behöver beaktas vid planeringen. Rovfågelsbon bör vidare eftersökas för att se om risk för påverkan finns.

* Särskilt skyddsvärda träd är till exempel jätteträd med stamdiameter om en meter eller mer samt gamla träd och hålträd om minst 40 cm i diameter. Även annan väsentlig ändring av naturmiljön behöver samrådas med länsstyrelsen.

Utredningsbehov

De utredningar som bedöms behövas i planarbetet är en **naturvärdesinventering (NVI) utförd enligt svensk standard** (SS 199000:2014) med detaljeringsgrad medel. En viss buffertzona bör ingå, ca 20 meter, vilket innebär att inventeringsytan blir ca 1,5 hektar. **Tillägg** bör beställas för naturvärdesklass 4 och detaljerad redovisning av artförekomst. En **trädinmätning** och en **fördjupning för fågel och kräldjur** bör också beställas samtidigt för genomförande samtidigt som NVI. Trädinmätningen ska fokusera på att identifiera särskilt skyddsvärda träd samt övriga skyddsvärda träd samt efterföljare till dessa. Fördjupningen ska främst fokusera på eftersök av livsmiljöer och bon inom en buffertzona på 200 meter från plangräns inom naturmark.

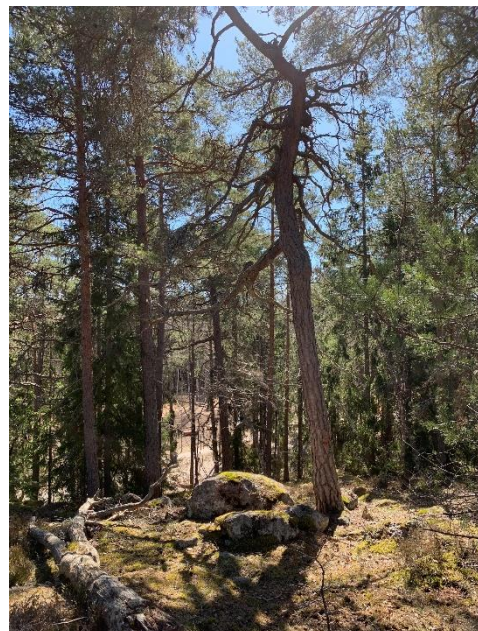
Då vidare **artinventeringar** och även **artskyddsutredningar** för fågel och kräldjur kan behövas bör **optioner** för dessa ingå vid upphandlingen. Option bör även ingå för framtagande av **skötselplan** och i beställningen av NVI bör det särskilt framgå att underlaget ska kunna användas för framtagandet av skötselplan. **Konsekvensanalys** för belysning bör också ingå som option om belysning av vattentornet planeras då det kan vara mycket skadligt för djurlivet och ha särskilt stor påverkan med tanke på höjden som ett vattentorn kan förväntas ha (gäller ej varningslampor för flygfarkoster utan gatubelysning, fasadbelysning, etcetera).

NVI med tillägg och trädinmätning och fördjupningar sker i första hand på vår eller försommar och i andra hand på sensommar eller tidig höst.

Översiktsplanen och ekologisk kompensation

I Värmdö kommuns gällande översiktsplan för 2012-2030 finns mål om att "alla naturligt förekommande växt- och djurarter ska kunna leva under naturliga betingelser i livskraftiga bestånd" och den beskriver även att "särskild hänsyn krävs för rödlistade och fridlysta arter och dess uppväxt och födosöksområden". Det rekommenderas att "åtgärder som påverkar bevarandeområden och värdefulla naturtyper undviks". I granskningshandlingarna till den nya översiktsplanen som ska antas i juni 2022 står det dessutom att skadelindringshierarki ska tillämpas vid exploateringar.

Med tanke på översiktsplanens mål och rekommendationer bör naturvärden som eventuellt gått förlorade eller skadas ersättas i möjligaste mån med ekologisk kompensation (inte att blanda ihop med skyddsåtgärder men överlapp kan finnas rent tekniskt). Exempelvis kan som etableringsåtgärd död ved läggas ut på soliga platser och närliggande områdens värden förhöjas på olika sätt. Gamla träd går dock inte

Gammal död tall och bredvid liggande död ved. Båda formerna av död ved behövs och olika nedbrytningsfaser likaså för att ge plats åt olika arter som är beroende av det substrat veden utgör. Soliga lägen är bra för många hotade arter dessutom. En död tall kan stå i hundratals år. Foto: Marianne Haage.

att ersätta inom rimlig tid då det tar hundratals år för träd att utveckla de egenskaper som gör dem oundgängliga för många arter. Gamla träd bör därför i första hand skyddas i möjligaste mån.

Övrigt

Eventuella insatser för rekreation bör utformas för minimal störning på djur och natur, gärna genom att leda besökare för att styra slitage och störning.

Då en yta redan var påverkad, sannolikt på grund av anläggningen av masten, bör den ytan beaktas för byggnation av vattentornet, särskilt om masten ska avvecklas är det klokt att nyttja den redan exploaterade ytan (Figur 5).

Figur 5 Området vid masten, framförallt på östra sidan, var öppna och såg utan att ha blivit röjda, sannolikt vid anläggningsarbetet med masten. Naturvärdena var där klart lägre och platsen är därför lämplig för anläggning av vattentornet. På ortofotot syns måtten i meter och kvadratmeter på storleken på det idag inhägnade området för masten samt område runt masten som hade lägre naturvärden än omgivningen.